

ПРОСВЕЩЕНИЕТО И ПРАВАТА НА ЖЕНИТЕ – ЦЕЛ И СМИСЪЛ НА ЖИВОТА НА НАЙ-ЗАСЛУЖИЛАТА ЖЕНА НА БЪЛГАРИЯ – ЧАСТ I

Снежана Стоянова

Председател на Независимо женско дружество „Самосъзнание”-Бургас

Член на Управителния съвет на Българския женски съюз - София

На фона на днешния културен, политически и икономически живот в България, странно ни се вижда сега, че в годините след освобождението в България едва се забелязва някаква проява на обществен живот от страна на жените.

През 1890 г. в България има около 27 % грамотност на градското население. Народното събрание през 1891 г. гласува Закон за народното образование, който разширява основното обучение от 2 на 6 години, като го прави задължително.

По онова време българските жени имат сериозни проблеми с образованието, което рефлектира върху тяхните права, а от там и върху тяхната пълноценна реализация в живота – *те нямат права, а имат само сериозни и много отговорни задължения само в семейството си.* За друга „реализация” на жената не може и да се говори. По-напредналите жени осъзнават, че те имат не само важни задължения и отговорности в семейството, *но и в обществото и че жената не трябва да стои настрана от обществения живот.* Поради тези причини през 1900 г. започва подготовката за създаването на Българския женски съюз, а основването му е през 1901 г. Бургазлийката Жени Патева е в неговия Управителен съвет и е гл. редактор на в. „Женски глас”. Българският женски съюз от своя страна подтиква побудните жени в България към обща работа в защита правата на жените и децата. Член 7 от Устава на БЖС гласи, че „съюзът ще действа за изравняване на гражданските и политическите права на двата пола”.

По силата на традицията българската жена не е допускана до изборителните процедури. Това се дължи на факта, че към времето на гласуване на конституцията и изборителните закони, на практика въпросите за правата на жените не съществуват.

На 18.12.1898 г. Народното събрание гласува и друг закон, който забранява на омъжените учителки да упражняват професията си. Започва сериозна борба от страна на жените да им се даде възможност *да учат във висшето училище, да имат изборителни права, както и да се възстановят правата на омъжените учителки да преподават.*

Учителката от с. Градец Жени Патева, дълбоко възмутена от узаконената неправда към омъжените учителки, реагира остро и адекватно със своето първо „ОТВОРЕНО ПИСМО” до всички учителки в Княжество България. Така започва обществената дейност на най-заслужилата жена на Бургас и България - г-жа *Жени Божилова Патева.*

Поради липса на други интелектуални професии, учителската професия в началото на миналия век става синоним на българската интелигенция. *Обществото е особено критично към учителите – те подготвят бъдещето на българската нация. Те трябва да бъдат с безупречен морал, всяка тяхна дори и незначителна постъпка е сурово осъждана от бдителната в това отношение общественост.* Освен това българите очакват от своите учители доближаване до нормите на западноевропейската цивилизация, което учителите да предават на тяхните деца.

ЖЕНИ БОЖИЛОВА ПАТЕВА

Движението за правата на жените в България е под силното европейско влияние и следва общия "световен" ход. То протича успоредно с борбата на българката за равнопоставеност в сферата на образованието и труда. В 1898 г. гимназиалното образование за момчета и момичета е изравнено като продължителност, а през 1901 г. във Висшето училище е допусната първата жена - като слушател. В 1905 г. Народното събрание приема Закон за защита на женския и детския труд, ограничаващ дискриминацията по отношение на заплащането и условията на труд. В началото на XX столетие жените получават достъп до редица професии, традиционно запазени за мъжката част - като адвокат, лекар и др. *Всички тези успехи повишават самочувствието на българката и тя поставя вече открито въпроса за своите политически права.*

За първи път през 1901 и 1902 г. в Бургас жена в лицето на **Жени Патева** държи две сказки, които се отнасят до женското движение в България и световното женско движение. Хвърлят се семената на една идея, която заработва в няколко будни бургазлийки, за да ги раздвижи и ги застави след две години да излязат вече като обособено **женско просветно дружество "Самосъзнание"**, което става колективен член на БЖС - годината е 1905.

Ние, съвременните жени, не можем да не бъдем благодарни на **Жени Патева** и онази „образователна група“ от родолюбиви и свободолюбиви жени, членки на просветното Бургаско женско дружество **“Самосъзнание”** – на тези горди българки, дръзнали в онези трудни времена в началото на 20 век да основат в Бургас **женско просветно и благотворително дружество в защита правата на жените и децата**.

БЖС се утвърждава като надкласова, надпартийна феминистична организация През есента на 1906 г. БЖС става член на Международния женски съюз и на Съюза за изборителни права на жените. Появяват се материали, които защитават правото на българката да е политически представена. Особено активна е **Жени Божилова-Патева**. В статиите си **"Към самоопределение"** и **"Женското движение и Българския женски съюз"** тя посочва две причини за необходимостта от равноправие:

1) **Справедливостта** - жените се подчиняват на законите и съответно имат естественото право да участват в тяхното изработване;

2) **Самоосъзнаването на жената** като независим субект.

Положени са основите на Съюза на напредничавите жени, преименуван по-късно на Съюз "Равноправие". През 1909 г. той изпраща петиция до XIV Общо Народно Събрание. Повод за нея са обсъжданите промени в изборителния закон. Тази петиция дава насоката, в която се развива движението за изборителни права през следващите три години, а именно - искания до законодателния орган за тълкуване текстовете на Търновската конституция и законите, гарантиращи политическите права на гражданството, **в смисъл дали жените са включени в категорията "граждани"**. Новото сдружение в своя устав си поставя за цел "извоюване на граждански и политически права на жените". Българският женски съюз и Съюз „Равноправие“ си поставят еднаква цел - **политическото равноправие на жената**. Необходимостта от политическо представителство двете организации обосновават на първо място със **справедливостта**.

"Няма равенство и справедливост там, дето по рождение едни хора се лишават от обществени права", заявява Жени Божилова-Патева. След като **"носи тежобите наравно с мъжа"** и се подчинява на законите, жената има право на участие в тяхното изготвяне. Мястото на жената не е само в къщи като домакиня и майка, животът е принудил българката да излезе от дома и да работи наравно с мъжа. **Тя вече е загубила сигурността на патриархалния свят и се нуждае от защита на своите човешки права срещу дискриминацията в обществото**.

Още повече, че са налице **"обществени ползи от участието на жените в политическия живот"**. С примери от общата история, двата женски съюза изтъкват, че жените могат да бъдат добри държавници. Изборителните си права те обосновават със своята роля в освободителното движение - като воеводки и четнички. Представя се и международния опит - там, където жените са допуснати до избори, нравите са станали по-меки, а редица проблеми - като тези с хазарта, алкохолизма и проституцията - са намерили задоволителни решения.

Щом като българката е призната за гражданин по отношение на Наказателния закон и правото на сдружаване, то тя трябва да бъде призната за такъв и по въпроса за изборителните права.

Краткотрайно активизиране настъпва през пролетта на 1911 г. То е свързано със свикването на V Велико Народно Събрание. В своята молба до великите депутати, БЖС иска прецизиране на чл. 60 от Конституцията. Официалната теза на организацията е, че основният закон по отношение на изборителните права на българката е противоконституционен.

По-различно е становището на Жени Божилова-Патева, която през 1910 г. напуска редакцията на "Женски глас" и започва да издава от Бургас списание "Гражданка". Според нея конституцията, с неспоменаването на гражданките наред с гражданите, забранява женския вот.

Наред с огромната обществена дейност за правата на жените, през този период Жени Патева е и майка – през 1904 и 1905 г. се раждат синовете ѝ, а през 1913 г. – дъщеря ѝ. Тя е представител на българските жени на Международни женски конференции в чужбина – 1908 г. е в Амстердам, а 1911 г. е в Стокхолм. Жени Патева поддържа винаги добри контакти с изтъкнати писатели, учени, политици и публицисти като Тодор Влайков, проф. Асен Златаров, Александър Стамболийски, Айнщайн, Толстой, Димо Казасов, Петко Росен и др.

По време на Балканската война и Първата световна война за Жени Патева и Женското просветно дружество „Самосъзнание“ започва нов период на обществена дейност. Жени Патева участва в ръководството на снабдяването на България с хранителни продукти и организира масово движение за шиене на войнишко бельо. Така тя осигурява работа на безработните жени. Жени Патева основава и българска секция на „Международната лига за мир и свобода“. Войната за Жени Патева е нов духовен урок – това вече не е мирния принцип на религията. *Тъй като жените са истинските жертви на войната, то борбата на жените вече е борба за мир.*

В годините след войната Жени Патева често пътува в цяла Европа по женски конгреси, на които представя своята програма. През 1919 г. тя взема участие в Международния женски конгрес в Норвегия, където изнася доклад „Въоръжаването на народите и вечният мир“. Всяка война засяга на първо място жените: *„Всяка война независимо с каква цел се води и независимо от размаха си, е катастрофа за женската душа. Въоръжаването и войните са възможни там, където народът няма решаващ глас при решаване на съдбините му и жените нямат влияние върху живота“*. Войните са неизбежният, ужасен резултат на една „груба култура“, в която мъжът играе решаваща роля. Според Жени Патева *„само един нов дух, една голяма вътрешна сила може да спре всяка война и да запази истински и траен мир. Това е духът на любовта и ненасилието; това е вярата, че животът е общо достояние и всички хора са братя. Хората трябва да преодолеят своите тесни и егоистични цели.“* Мислите на Жени Патева притежават вътрешна последователност: политическите и икономическите причини за войната за нея са вторична последица от омразата и дисхармонията между хората и народите – защо тогава да не се появи на мястото на омразата **любов**, а вместо разделението – **братство**, които са по-полезни за всички хора. Тя пита *„Нима ние, които живеем сега в атмосфера на антагонизъм, разцепление и омраза, не можем да си представим онова прекрасно царство на хармонията и мира, на солидарността и сътрудничеството на всички хора“*? Никой не трябва да се страхува от ново зло: *„Ние ще победим злото, като го победим в себе си“* и то без насилие.

Една от последиците на Първата световна война е повишаването ролята на жената в обществото. Този факт стимулира феминисткото движение в България. В своя следващ етап, през 20-те години на миналото столетие, то получава по-широка публичност.

В следващите години Жени Патева отново се отдава на просветителски и социални задачи. През 1924 г. тя участва в създаването на „Народния университет“, а от 1925 до 1938 г. е постоянен член на ръководствата на това обединение и на читалищата. През 1927 Жени Патева основава „Женско миротворно общество“ в България, а през 1929 г. – сдружението „Синовен дълг“, което се грижи за старите хора и също така изгражда в Бургас „старчески дом“.

Основният призив на Жени Патева остава непроменен: *хората трябва да се променят отвътре.* Тя казва: *„Нравствеността не е нищо друго, освен хигиената или техниката за запазването на живота в неговата красота и святост“*.

Духовният вътрешен живот не се движи „наляво“ или „надясно“, той може да се развива само към доброто и да съзрява и да отхвърли сам всичко лошо от себе си“.

През 1925 г. Жени Патева произнася реч по случай 25-годишнината на Българския женски съюз. Тази реч представлява *силен протест против смъртното наказание.*

През 1932 г. излиза главният труд на Жени Патева „Светлина по пътя на жената” с подзаглавие „Писма до моята сестра”. В книгата тя прави *равносметка за 30 годишното сътрудничество на българското и международното женско движение – на постигнатото и на предстоящото и на практическия опит и теоретичните разсъждения. Жени Патева дава задоволителен резултат на това сътрудничество – работата на жените не е била напразна: „Жената на Изтока сваля фереджето от лицето си, символът на женското пленничество и ограничение. В цял свят жената навлиза в широкия живот. Днес тя е навсякъде: по улиците и площадите, в работилниците и магазините, в институтите и службите, на събрания и в парламенти, в науката и изкуството, в литературата и в обществения живот – всъщност къде не е тя? Няма ограничения за нейната свобода. Чрез тази свобода жената показва на целия свят, че има способности и талант, тя е една „нова жена”.* В тази си роля жената обаче взема участие и във всички отрицателни страни на модерния живот – много безсмислици и несправедливости не биха били възможни без участието на жените”.

Жени Патева казва: *„Семейството е като клепач, през който гледа обществото и като сърце, чрез което то чувства пулса на живота. Кризата, която преживява нашето модерно общество, е криза на семейството”.* Модното обезценяване на семейството *„е най-голямото заблуждение на настоящото време”.* Семейството не трябва да представлява само външна форма на съвместния живот на хората, а трябва да бъде функционален възпитател на по-добри хора. *„Образовано общество може да има само чрез образовани майки”.* Жените трябва да се образуват не за да стане „нещо от тях, а за да бъде подсилено тяхното ” здраво и хармонично физично и духовно развитие”. *„Образованата жена е най-стабилният лост за повдигане на обществото ”.*

Жени Патева посещава западноевропейски родилни домове и изследва социалните причини за преждевременните раждания и абортите. Помощните мерки за жената като професионално образование, отпуск по майчинство и др. са недостатъчни, защото те не решават основния проблем за майчинството. *Жената трябва да извършва такава работа, която не е в противоречие с истинската ѝ природа.* По това време в Германия и Франция работят около 60 % от жените. В селскостопанска България има „същата тенденция”. За да не се допуснат от самото начало грешки, Жени Патева иска женските професии да отговарят на следните критерии:

1. Работа, която стимулира и запазва живота.
2. Работата да не ограничава ролята ѝ като жена и майка.
3. Работата да отговаря на общото културно равнище на живот на страната и по възможност да го повишава.

Според тези критерии жената трябва да се изявява в:

1. Домашна работа и възпитаване на децата.
2. Домашна промишленост, освен нормалните домакински задължения.
3. Трудова дейност, която да не оказва вредно влияние върху жената.
4. Подкрепа на труда на съпрузите, бащите и др.
5. Работа в областта на образованието, възпитанието, социалните грижи и здравеопазването.
6. Работа в областта на литературата, изкуството и книгоиздаването.

През тези 30 години Жени Патева работи неуморно и в социалната дейност. През 1930 г. тя се опитва да основе организация за защита на домашната работа и домакините – „Обществено огнище”. През 1935 г. се обсъжда Законът за обществените социални грижи, в чийто върховен орган е и Жени Патева. Тя изработва документация, която показва социалните проблеми на градовете. Тази документация е изпратена на всички общини и по-късно на съответното министерство, което я признава за вярна. В същото време Жени Патева се опитва да помогне на най-тежко живеещите хора, като основаването на болница в София,

дом за бездомници в Бургас, както и частна благотворителна организация. Тази инициатива на Жени Патева не се ограничава само в рамките на България. През 1937 г. тя влиза в един Международен комитет, който трябва да подготви Свободен университет в Швеция.

„Смисълът на живота се състои в служба в полза на ближния, всеки опит за прогрес се измерва по неговото морално отношение към живота и всички постижения на човешкия дух имат стойност дотолкова, доколкото стимулират любовта към хората и мирните взаимоотношения между всички хора” казва Жени Патева.

През Втората световна война дейността на Жени Патева затихва.

Изводи:

1. Направен е анализ на развитието на женското движение в България в борбата за равнопоставяне на жената чрез просвета от безправие в края на 19 век до пълноценната реализация на българската жена в началото на 21 век.

2. Показан е последователният и огромен труд на една българка в лицето на Жени Божилова Патева в повишаване самосъзнанието на жената чрез просвета, нейните права и задължения като съпруга, майка и гражданка, както и резултатите от този труд.

3. Основните принципи и тези на Жени Божилова Патева са в пълна сила и днес:

- справедливост и самоосъзнаване на жената;
- нравственост;
- сътрудничество на българското и международното женско движение;
- борбата за мир и разоръжаване;
- борбата против смъртното наказание;
- модното обезценяване на семейството и ролята на семейството като възпитател на по-добри хора с висок морал и ценности;
- работата на жените да не противоречи на истинската им природа с оглед износването и раждането на здрави деца.

ЛИТЕРАТУРА:

1. АФ №814К, Архивни материали за Жени Божилова Патева, Държавен архив Бургас
2. АФ № 290К, Архивни материали за Бургаското женско дружество „Самосъзнание”, Държавен архив Бургас
3. Спомени на арх. Лили Патева – Босева-дъщеря на Жени Патева.
4. Спомени на Генка Желязкова – племенница на Жени Патева.
5. Спомени от Малина и Александър Поплилови.
6. Спомени и снимков материал на арх. Мария Драганова.
7. Светослав Живков, „Начало и първи стъпки на движението за изборителни права на българската жена”, 2006.